

Szűcs Anita

Dirigizmus a globalizálódó világgazdaságban – Franciaország gazdaságpolitikája 1958 után

Franciaország 2018-ban nominális értéken számolva a világ hatodik legnagyobb gazdasága volt, az Európai Unióban Németország és az Egyesült Királyság után a harmadik. Itt termelték a világ GDP-jének 5%-át és innen származik a világkereskedelem 6%-a. Az európai kapitalizmus modellek között Franciaország dirigista gazdaságpolitikája az angolszász modelltől eltérő gondolkodásmódot testesít meg. A dirigizmus hagyománya az állam primátusát hangsúlyozza a gazdasággal szemben: az állampolgárok jólétének előteremtése nem a piaci erők kötelessége, hanem az állam feladata a gazdasági javak termelésének és elosztásának megszervezésével a piac eszközeire támaszkodva.¹ Az állami szerepvállalás a nyugati modelltől eltérő jellege a mai napig tetten érhető. A francia állam nem csak a legerősebb gazdasági szereplő – a legnagyobb foglalkoztató és a legnagyobb beruházó – hanem identitásában az *État bienfaisant* (a jóléttéremtő állam) eszméjének megtestesítőjeként a jólét legitim, felelős letéteményese, egyben a piac egyenlőtlenséget teremtő erőivel szemben fellépő intézményrendszer.

A tanulmány az V. köztársaság gazdaságpolitikájának főbb fordulópontjait a gazdasági válságokra adott válaszokon keresztül mutatja be. A francia fejlődéstörténet magán hordozza az V. köztársaság gazdaságpolitikájának meghatározó jellemvonásait. A francia gazdasági modell tudatos európai kivetítése szorosan összefügg a háború utáni orientációváltással, az európai környezetre építő gazdasági modernizációval. Az V. köztársaság alatt egyre szorosabbra fonódó európai gazdasági interdependenciák nem csak a termelési láncok, kereskedelmi hálózatok és befektetések összefonódásában mutatkoztak meg, hanem a nemzetgazdasági problémák egyre inkább európai szinten történő megoldásában is.

A gazdaságpolitika sajátosságai a gazdaságszerkezetben gyökeredznek. Az állam az iparosítás második hullámába lépett be, sajátos bankárculatú kapitalizmust teremtve. Az ország alapvetően a II. világháborúig megőrizte agrárjellegét, erős állami irányítását a külkereskedelem felett. A háború utáni orientációváltással bő egy évtized alatt az agrárjelleget háttérbe szorította a modern, világgazdasági húzóágazatokra épült ipari és szolgáltatászektor. Franciaország későn, nagy nehézségek árán csatlakozott az Egyesült Államok gazdasága által beindított világgazdasági konjunktúrába. Gazdaságszerkezete – eltérően a német, az olasz úttól – nem vált exportorientálttá, a belső fogyasztásra alapozott növekedés egészen a hidegháború végéig meghatározó volt. Az állami szerepvállalás magas kiadásokkal járt, ami jól tükröződik a kiegyensúlyozatlan államháztartásban.

A konjunktúrának hamar végét vetettek az 1970-es évek válságai. Ekkor volt utoljára egyensúlyban a költségvetés, ekkortól kezdve a magas kiadásokat a gazdasági növekedés kiegészítésével hitelekkel finanszírozta. Ebben a környezetben a magas infláció majd az eurózóna tagsággal vált újra központi kérdéssé. Ma az állam központi problémája versenyképességének a legnagyobb kereskedelmi partnerrel – Németországgal – szembeni fokozatos romlása. A növekedésösztönzéshez az elmúlt évek

¹ A dirigizmus a nemzetgazdasággal párhuzamosan, az abszolutista állam hagyományaiban gyökerezve jött létre Richelieu, Colbert és Mazarin nevével szorosan összeforva.

OECD jelentései alapján² egyrészt a munkaerőpiacot kell rugalmasabbá tennie, hogy vállalatai érzékenyebben reagáljanak a válságra és a munkaerő termelékenysége a gazdasági termelékenységben erősebben megmutatkozzon, másrészt az államháztartást kell kiegyensúlyoznia.

Modernizáció és orientációváltás – a francia gazdaság a hidegháború elején

A második világháború utáni időszak hatalmas világ gazdasági konjunktúrát indított el a nyugati világban, amelybe Franciaország megkésve, az 1950-es évek második felében, az áruforgalmi adó „feltalálásával”, a garantált minimálbér bevezetésével és a modern iparszerkezet kialakításával tudott bekapcsolódni. Az V. köztársaság megalapításakor túl volt a modernizáció legfőbb irányvonalainak lefektetésén. Charles de Gaulle gazdaságpolitikája megerősítette a Pierre Mendès-France³ által kijelölt irányvonalat.

Az 1950-es évek végére Franciaország hatalmas változáson ment át. Az 1930-as években gazdasága egyik eredménytelen gazdaságpolitikáról a másikra váltva stagnált. 1939-ben a nemzeti jövedelme megközelítőleg akkora volt, mint 1929-ben. A világháború alatt a német hadigazdaság beszállítójává vált, a megszállás alatt a németek megadóztatták. A francia tőkeállomány elhasználódott, a szakképzett munkaerő egy részét Kelet-Közép-Európába hurcolták munkaszolgálatra. A legtöbben soha nem tértek vissza.⁴ A háború a francia infrastruktúra nagy részét lerombolta: az épületállomány egynegyede, a vasútállomások fele, a vasúti szállítóeszközök kétharmada semmisült meg, a 40.000 km vasúti sínből csak 18.000 km működött. A közutak, ahogy a hidak is, romokban heverték.⁵

Az újjáépítés az Ellenállás szellemében fogant. A „nagyobb szabadságot, több egyenlőséget, több testvériséget” szlogenje a kommunistáktól a keresztényszocialistákig az ellenállók széles spektrumának nézeteit rögzítette. Középpontjában a gazdasági és társadalmi demokrácia megteremtése, a feudális maradványok felszámolása állt. A piacgazdaság változatlanul, a dirigizmus hagyományához híven az erős állam eszköze volt.

Az újjáépítés Franciaországban lassan alakította ki a fenntartható gazdasági fejlődés alapjait. A finanszírozás nehézségei, a tőkehiányos vállalkozói szféra, az eladósodott állam és a magas infláció akadályozta a gazdasági növekedés beindulását, rontotta az exportlehetőségeket és a leszűkítette külföldi tőkebefektetéseket.

Az újjáépítés programját még a háború alatt, a de Gaulle vezette ideiglenes kormányok alatt alakították ki. A végrehajtást Jean Monnet irányítása alatt az 1946-ben létrehozott Tervhivatal (*Plan de Modernisation et d'Équipement*) felügyelte. A modernizáció Franciaország esetében gazdasági

² Étude économique de la France 2019, OECD in: <http://www.oecd.org/eco/surveys/France-2019-OECD-economic-survey-overview.pdf>

³ Pierre Mendès-France (1954-1955) a IV. köztársaság legnagyobb formátumú miniszterelnöke. Alatta szilárdult meg a nagyvállalatok térnyerésének kedvező gazdaságszerkezet, lépett be Franciaország a fogyasztói társadalom világába.

⁴ Fejérdy Gergely: „L'Europe francophone et la Hongrie au début de la Guerre Froide: Les relations diplomatiques et culturelles entre les pays francophones de l'Europe occidentale et la Hongrie de 1944 à 1956. Paris: Honoré Champion, 2014. 605 p.

⁵ Gazdag Ferenc: Franciaország története 1945-1995. Budapest: Zrínyi Kiadó.

orientációváltást és a kereskedelmi relációs szerkezet átalakítását jelentette.⁶ A háborúig a francia gazdaságszerkezet megőrizte agráripari jellegét, kereskedelme a gyarmatai felé irányult. A gazdaságtervezés az indikatív tervezés modelljét követte⁷, alapvetően nem erőforrásokat osztott, hanem a gazdaság szereplőit informálta az input-output szerkezetről. Az első négyéves terv és az azt követő két ciklus azoknak az alapvető iparágak (elektronika, gépgyártás, villamos áram termelés, szén, acélipar és építőipar) kiépítését kezdte meg, amelyek a német fölényt biztosították. Az állam többségi részvényessé vált az új húzóágazat nagyvállalataiban.

Az újjáépítés finanszírozása komoly nehézséget okozott. A háború után az államnak nem volt megfelelő mennyiségű tőkéje a gazdasági átalakulás hatékony finanszírozására. A probléma megoldását a bankok és a nyugdíjintézetek államosításával kívánta megoldani, a francia tőkeállomány megközelítőleg 60%-a került ekkor állami kézbe. A Pénzügyminisztérium felügyelete alatt a francia jegybank (*Banque de France*) a Kincstáron keresztül korlátlan hitelt nyújtott a szintén frissen államosított négy legnagyobb francia banknak (a *Crédit Lyonnais*, a *Société générale*, a *Banque nationale du commerce et de l'industrie*, a *Comptoir national d'escompte de Paris*). A bankok feladata lett volna a gazdasági szereplők tőkével történő ellátása, de a tőkehiánnyal küzdő pénzintézetek elsősorban magukat akarták stabilizálni. A gazdasági szereplők nem voltak hitelképesek, a visszafizetés nagyon bizonytalan volt. A kormány a krónikus költségvetési deficit miatt nem tudta a beruházásokat fedezni. Az adókból befolyt jövedelem nem volt magas, miközben a magas bérköveteléseket a kormánynak teljesíteni kellett, hiszen politikai legitimációjának alapja a munkásság volt. A háború után kialakult krónikus infláció elbátortalanította a hosszú távú hitelezést. 1947 végére alig valamivel volt jobb a helyzet, mint a háború után.

A gazdaságirányítás élére 1944-ben Pierre Mendès-France, a kor legkiválóbb közgazdásza került. Gazdasági miniszterként a monetáris rendszer stabilitását, az elszabaduló inflációs spirál megfékezését helyezte előtérbe. A Vichy köztársaság alatti pénznyomás, a háború utolsó hónapjaiban az 50%-os béremelés eredményeként ötször annyi pénz volt forgalomban, mint 1939-ben. A kevés árura jutó sok pénz beindította az inflációt. A pénzmennyiség nagy része nem volt produktív, a feketepiacon működött. Mendès-France politikája a belga példát követte, új bankjegyek kibocsátásával akarta felszívni a felesleges pénzmennyiséget. A tervet Charles de Gaulle a Pénzügyminisztérium ortodox közgazdászainak javaslatára elutasította. Tiltakozásképp Mendès-France 1945. április 5-én lemondott, de a pénzmennyiség továbbra is felnyomta az árakat. Az infláció 1946-ban elérte a 63%-ot.⁸ 1947-re pedig Franciaország átélte a háború utáni első fizetési mérleg válságot.

Franciaország nehezen integrálódott az új nemzetközi gazdasági rendbe. A monetáris rendet illetően az állam a rögzített árfolyamrendszer módosított változatát, a kettős árfolyam bevezetését javasolta. Külön árfolyamot rögzített volna a tőkeforgalmi tranzakciókban, ahol előnyt jelentett a túlértékelt frank. Itt a franciák támogatták a rögzített árfolyamot, míg a külkereskedelemben lebegtetni akartak, méghozzá jóval a rögzített árfolyam alatt, hogy enyhítsenek a tőkehiányon és vonzzák a dollárt. Az

⁶ Lynch Resolving the Paradox of the Monnet Plan: National and International Planning in French Reconstruction. *The Economic History Review* Vol. 37, No. 2 (1984), pp. 229-243

⁷ Az indikatív tervezés modellje az állam által előzetesen megállapított tervek keretei között alakítja a gazdasági stratégiát. Az első terv 4 évet ölelt fel, azután a francia gazdaságpolitika 5 éves tervekben gondolkodik. Monnet a Tervhivatal égisze alatt dolgozta ki a terveket, amelyek nem kötelező jellegű érdekegyeztető és döntési mechanizmusokra épültek. 2005 végén a Tervhivatal feladatait a miniszterelnök alá rendelték.

⁸ Gazdag Ferenc: Franciaország története 1945-1995. Budapest: Zrínyi Kiadó.

IMF elutasította a javaslatot, így 1948 elején a megengedett 10% helyett unilaterálisan és váratlanul 44%-kal értékelték le a frankot. A leértékelés következménye hosszútávon aláasta az ország gazdasági stabilizálódási terveit. Legnagyobb kereskedelmi partnerei, Belgium és Olaszország leállították a kereskedelmet a franciákkal. A hirtelen és egyeztetés nélküli leértékelés hátrányosan érintette mindkét államot, ekkortól bilaterális egyezményekkel szabályozták a kapcsolatot. A francia árfolyampolitika kiszámíthatatlansága aláasta a külföldi tőke beáramlását. Márpedig az országnak az újjáépítéshez óriási szüksége lett volna a tőkére. Az 1947-es nagy leértékelés után 1948-ben és 1949-ben egymást követték a kisebb leértékelések.

Az árfolyamingadozásnak az új nemzetgazdasági orientációra is komoly következményei voltak. Fizetési mérlegének egyensúlyban tartása érdekében Franciaország a fogyasztási javak importját drasztikusan, a francia javak fogyasztásának 3%-ára csökkentette.⁹ A lépés szűkítette az exportlehetőségeket és hosszú távon rombolta a külföldi tőkebefektetések megindulásának esélyét.

Az újjáépítés finanszírozásának gerince végül az európai integráció lett, az európai gazdasági szerkezetre épülő modern iparágak kiépítése. A modernizációt a Marshall-terv és a mellette nyújtott amerikai kölcsönök finanszírozták. Az amerikai pénzeket Monnet Tervhivatala hat, stratégiaiilag kiemelt szektorba irányította.¹⁰ A hat szektor termelése nőtt ugyan, de a kiegyensúlyozatlan növekedés okozta fogyasztói javak hiánya bérkövetelésekhez, majd a fizetési mérleg egyensúlyi problémáihoz vezetett.

A hazai termelés beindításához elengedhetetlen nehézipar – ha nem is problémamentesen, de – elkezdett kiépülni. Gondot okozott a francia nyersanyag, nevezetesen a szén hiánya. A vas- és acélgyártáshoz a franciák Belgiumból, a Saar-vidékről és a Rajna medencéből importálták a szenet. A francia nehézipar működése a magas szállítási költségek miatt nem volt racionális, mert az acélfinomításhoz több szénre volt szükség, mint vasra. A francia vasat kellett volna a német szénhez eljuttatni és onnan az acéltermékeket visszahozni.¹¹

A francia nehézipar racionalizálásának és modernizálásának problémáját de Gaulle összekötötte a háború utáni német rendezéssel. Az első tervek között szerepelt a széntermelő Saar-vidék a vasércéről híres Lotaringiába olvasztása, majd 1949 után a francia kormány a Ruhr-vidék nemzetközi felügyelet alá vonását sürgette. Amikor a szénkészletek elosztására nem tudott hatást gyakorolni, Jean Monnet felvázolta az Európai Szén és Acélközösség gondolatát. A Schuman-terv lezárta a modernizációs vitát, az ország gazdaságát nem lehetett többé a gyarmatokra alapozni. A Monnet-terv alapján létrejött Montánunió jól működött, Franciaország megkezdte a felzárkózást. A GDP gyorsabban nőtt, mint az 1920-as, 1930-as években, bár még így is elmaradt Németországhoz és az Egyesült Államokhoz képest.

Az országnak továbbra sem voltak megtakarításai. A német megszállás költségei kimerítették, a folyamatos gyarmati kalandok leapasztották a pénzállományt. Az algériai dekolonizációs harcok miatt a költségvetés a csőd szélére került. 1957-re a csödközelő helyzet miatt erős pénzügyi nyomás nehezedett rá és szorosabb együttműködésre kényszerült az IMF-fel és a Világbankkal, illetve

⁹ Éric Bosserelle, « Les Trente Glorieuses : une anomalie historique ? Guerres, changement institutionnel et croissance économique », Les Cahiers du CERAS/OMI, n° 53, juin 2006.

¹⁰ A hat kiemelt szektor: szénbányászat, elektronika, vasipar, építőipar, közlekedés és a mezőgazdasági gépgyártás.

¹¹ Gosser: Affaires extérieures – La politique de la France 1944-1989. Paris: Champs-Flammarion. pp.81-84.

Németországgal és Belgiummal. Két legfontosabb kereskedelmi partnere növekedési rátái jobbak voltak, így az exportpiacai stabilizálása érdekeltté tette az Európai Gazdasági Közösség megalapításában.

A kialakult gazdaságszerkezet állandósította a 20. század második felének problémáit. Franciaországnak a németekkel és az olaszokkal ellentétben nem volt vezető exportiparága, a növekedés forrása a belső fogyasztás lett. Csak úgy tudott termelékenységi előnyhöz jutni, hogy a reálbérek növelésével növelte az inflációt, ezzel növelve a fizetési mérleg egyensúlytalanságát.

Gazdaságszerkezetének problémáit kiegészítette a volt gyarmataival való gazdasági kapcsolata. A Francia Unió megalakításával a brit Nemzetközösség példája alapján olyan politikai és gazdasági kapcsolatot kívántak létrehozni, amely lehetővé tette a kapcsolatrendszer modernizálását. A Nemzetközösséghez képest jóval lazább, a monetáris kapcsolatot szabályzó viszonyrendszer jött létre. CFA néven a francia frankhoz rögzített két valuta köré önálló, regionális rögzített árfolyamrendszert vezettek be Kelet- és Közép-Afrikában.¹² A francia exportlehetőségeket szűkítette a CFA övezet államainak erős valutája. A francia újjáépítés és a világgazdasági konjunktúrába való bekapcsolódást a CFA nem segítette.

Az V. köztársaság gazdaságpolitikai reformja

A válság megoldása olyan intézményes reform lett, amely eredményeként 1958-ban megszületett az V. köztársaság. Az 1950-es évek biztató eredményei tovább javultak. Az új köztársaság első elnöke, Charles de Gaulle alatt a GDP átlagosan évi 5,8%-os növekedési rátát produkált, ami jóval magasabb volt, mint a brit, vagy az amerikai növekedés. A munkanélküliség 2% alatt maradt, és az időszak prosperitásának fokmérője, az infláció, sem haladta meg az évi 4%-ot.

A kedvező gazdasági eredmények főként annak a példa nélküli bővülésnek köszönhetők, amelyet a nyugati világ a II. világháborút követő 30 év során élt át. A „dicsőséges harminc év” (*„les trente glorieuses”*) a francia gazdaság aranykorát, az átfogó világgazdasági konjunktúrába való bekapcsolódást hozta el. A háború utáni orientációváltás lehetővé tette, hogy Franciaország saját hitelintézeteket és infrastruktúrát állítson fel. Az 1950-es években a Mollet kormány alatt széles szociális háló épült ki, amely biztosította a társadalmi kohéziót. A Jean Monnet féle nemzeti terv pedig lehetővé tette, hogy Franciaország eredményesen használja fel a Marshall segélyt, modern ipari infrastruktúrát építsen ki. A kiépülő fogyasztói társadalom, a lakás, autó és a fogyasztó javak iránti kereslet tovább növelte a növekedést.

Charles de Gaulle hatalomra kerülése után azt az Antoine Pinay-t nevezte ki pénzügyminiszternek, akinek a nevéhez a pénzügyi konszolidáció kötődött, majd 1958 szeptemberében a kor vezető liberális közgazdászát, Jacques Rueff-et nevezte ki a gazdasági programja végrehajtásáért felelős szakértői bizottság élére.

¹² Az Afrikai Francia Gyarmatok (Colonies françaises d'Afrique) CFA övezet 1945. december 26-án a IV. köztársaság alkotmányának életbe lépésével jött létre. Két valutaövezet tartozott ide: a nyugat-afrikai CFA (Communauté financière d'Afrique) Dakar központtal 8 államot (Benin, Burkina Faso, Guinea-Bissau, Elefántcsontpart, Mali, Niger, Szenegál és Togo) egyesít. A másik övezetben (Coopération financière en Afrique centrale) öt közép-afrikai állam (Kamerun, Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Francia Kongó és Gabon) egyesítette monetáris politikáját. Egyenlítői Guinea, bár spanyol gyarmat volt csak 1985-ben csatlakozott.

A Pinay-Rueff tervként ismertté vált modernizációs program kiegyensúlyozta a költségvetést. Csökkentette a szociális kiadásokat (családtámogatás, gyógyszerártámogatás, volt rendészeti dolgozók nyugdíja) – a teljes foglalkoztatottság mellett mindez nem okozott problémát – és növelte a vállalati adókat.

A bevételek növelését erősítette az 1958-ban életbe lépő római szerződések keretében a kereskedelem liberalizálása. Franciaország így teremtette meg az NSZK-val szemben is versenyképes gazdaság alapját. A közös piac megjelenésével a francia növekedési ráta szinte azonnal megkezdte a felzárkózást a németekhez, majd rövidesen le is hagyta. Ebben az időszakban lettek az európai valuták kölcsönösen konvertibilisek. A két esemény hatására a francia kereskedelem 90%-a megnyílt az árverseny előtt. A verseny közvetlen hatásait kiküszöbölték a magas vámokkal – 1958-ban a franciák 17%-ot vettek ki átlagosan a beérkező árukra, míg a németek csupán 6.4%-ot – a franciák 1966, a GATT Dillon- és Kennedy-fordulók külső vámtarifa csökkentő intézkedései után kerültek szembe a nemzetközi verseny minden következményével. 1966-ra világszinten versenyképes francia vállalatok sora jött létre.

A versenyképes exportot még egy további lépés biztosította. Mesterfogásnak bizonyult 1960-ban a francia frank 17,5%-kal történő leértékelése.¹³ A valutareform keretében de Gaulle egy új, erős valuta alapjait fektette le. Új frankot vezetett be, amely az előző 100-szorosát érte és a dollárhoz viszonyított értéke 1 : 5 volt. Az új valuta versenylőnyét Párizs a lehető legtovább meg akarta őrizni, az infláció megfékezését célzó intézkedések a valutareform részét képezték.¹⁴

A leértékelés és az új frank versenyképes exportot biztosított. Az 1960-as években az export átlagosan évi 10%-kal bővült. A francia kereskedelem szerkezete ebben a 10 évben változott meg. Az európai orientáció még a vámunió előtt érvényesült, a Közös Piac helyettesítette a frank övezet országait. Az áruszerkezet nem változott sokat. A mezőgazdaság a teljes export 13-16%-át, a készáru 50-55%-át tették ki. A versenyképesség erősítéséhez hozzájárult, hogy a félkész termékek aránya egyharmadról egyötödre esett vissza, míg a gépipari eszközök jelentősen növekedtek.

De Gaulle monetáris politikáját a francia politikai mozgástér bővítésére használta fel. A Bretton Woods-i monetáris nemzetközi rend az 1950-es évek végétől új szakaszba lépett, amelyben a nyugat-európai államok és Japán valutái konvertibilissé váltak. Franciaország – hogy az amerikai vezetőserepet gyengítse – 1965-ben 150 millió dollárt küldött át a francia flotta kíséretében az Egyesült Államokba, hogy azt aranyra beváltsa. Az ún. „aranyhajók” megmutatták, hogy az Egyesült Államok aranytartaléka kevés ha az államok élni kívánnak a konvertibilitással, és be akarják váltani a rendelkezésükre álló aranyat dollárra.

A Pinay-Rueff terv a modernizációs folyamatot az iparban is aktívan megerősítette. Az ipar a II. világháború után átrendeződött, a fogyasztási javak előállítására tért át.¹⁵ A reálbérek 1954 és 1968 között a 2,5-szeresükre nőttek, Franciaország ugyanazt a bérrobbanást élte át, mint a nyugati világ

¹³ A II. világháború után a frank többek között a leértékelések hatására jelentősen meggyengült. Az IMF tagság időpontjától számolva a francia valuta 315%-kal volt gyengébb az új frank bevezetése előtt, mint 1948-ban.

¹⁴ Az infláció az 1960-as években jóval alacsonyabb volt, mint a háború utáni időszakban, de még így is magasabb volt a németnél.

¹⁵ Az első ipari forradalmat jellemző iparágak hanyatlottak. 1980-ra csupán 33.000 bányász dolgozott Franciaországban, míg a felszabadulás alatt tízszer ennyien voltak. Az ipari foglalkoztatottság 1975-re érte el a csúcst, bár még ekkor is elmaradt az 1911-es legmagasabb foglalkoztatottsághoz képest.

más államai.¹⁶ A terv folytatta az 1950-es évek munkáját és tőkeerős, versenyképes mezőgazdaságot hozott létre. A szektorban a foglalkoztatottság erőteljesen csökkent. Míg 1962-ben a lakosság 8,4% ált a mezőgazdaságból, 1975-re ez a szám a felére, 4%-ra csökkent. A Pinay-Rueff terv véget vetett a Nemzeti Front óta érvényben lévő garantált áraknak és kitette a mezőgazdasági termelést a piaci versenynek. A lépést erős tüntetések, társadalmi válság kísérte, nem véletlen, hogy de Gaulle az európai közös agrárpolitikát többször a leglényegesebb francia érdekek nevezte. A kormány támogatási rendszert dolgozott ki a föld árának stabilizálására. Az 1950-es évek az ún. traktor forradalmának szellemében a nagyobb, termelékenyebb gazdaságok helyzetét segítette. A gazdaságok száma elnöksége alatt a felére csökkent, a méretük pedig megnövekedett. A modernizálódó mezőgazdasági szektor lehetővé tette, hogy Franciaország dominálja az európai termelést. A termelékenység valóban rohamosan nőtt, a gépesítést jól mutatja a traktorok száma, amely a duplájára nőtt. Míg 1959-ben 625.000 traktor dolgozott a gazdaságokban, 1973-ban már 1.330.000 volt belőlük.¹⁷

Valódi növekedés a szolgáltató szektorban mutatkozott meg, ahol a francia gazdaság átrendeződése nyomán a mezőgazdaságban és az iparban felszabaduló munkaerő – és a gyermekeik – középvezetőként vagy tisztviselőként helyezkedtek el.¹⁸ Serge Berstein a 1960-as éveket a „fizetésből élő középosztály aranykorának” nevezte. A tisztviselőknek Franciaországban mindig nagy presztízse volt. Míg 1954-ben a munkaerő 2,9%-át tették ki, 1968-ban már a 4,9%-át. Reálbérük 1955 és 1970 között majdnem megnégyszereződött. Ugyanez mondható el a mérnökökről, jogászokról, orvosokról és a tanárokról.¹⁹ A gazdasági növekedés áldozatai azok a parasztgazdák, akik nem tudták a gépesítés költségeit vállalni, a kistermelők, a kiskereskedők és az alkalmazottaik lettek. Számuk a negyedével csökkent.

A „grandeur” az iparpolitikában is megnyilvánult. De Gaulle a dirigizmus szellemében alakította a gazdaságpolitikát, akárcsak elődei, Colbert és Mazarin. Hitte, hogy az erős állam alapja az erős, állam által irányított gazdaság. Az iparpolitikában két nagy, vezető iparágban – a repülőgépgyártásban és az atomenergia szektorban – növelte az állami beavatkozást. A repülőgépgyártás hagyományosan a francia ipar erősségei között volt. A Marcel Bloch alapította Dassault Európa legnagyobb katonai repülőgépgyártó vállalatai között volt,²⁰ a Sud Aviation terméke, a Caravelle 1959-ben a világ egyik első sugárhajtású utasszállítója lett.²¹

A hidegháború szimbolikus, a technológiai szupremáciáért folytatott harcában de Gaulle Franciaországa is részt vett. 1962. november 29-én az Egyesült Királyság és Franciaország technológiai programba kezdett, szerződést írt alá a szuperszonikus utasszállító repülőgép, a Concorde kifejlesztéséről. A prototípus már 1969. március 2-án már repült a Le Bourget reptéren megrendezett légiparádé alatt, míg a szovjet fejlesztésű Tupoljev Tu-144 látványos balesetet

¹⁶ Berstein, Serge: La France de l'expansion. Tome 1 : La république gaullienne, 1958-1969, Paris, Le Seuil, 1989

¹⁷ Rioux, Jean-Pierre: La France de la IVe République 2. L'expansion et l'impuissance 1952-58.

¹⁸ 1948 és 1962 között 2 millió ember hagyta el a mezőgazdasági szektort, az agrár lakosság harmadával csökkent. A felszabaduló munkaerő mindenhol a Párizsi-medencébe ment. Az átrendeződéssel járó munkanélküliség egész 1968-ig emelkedett.

¹⁹ Berstein, Serge: La France de l'expansion. Tome 1 : La république gaullienne, 1958-1969, Paris, Le Seuil, 1989

²⁰ Legsikeresebb repülői között ott volt a Mystère IV., amely 1952-ben Európa első szuperszonikus gépe volt, a delta szárnyú Mirage III., amely 1956-ban az izraeli légierőben, majd az 1967-es Hatnapos Háborúban bizonyított.

²¹ 1955-ben gyártották le az első prototípust, az Air France kereskedelmi flottájának 1981-ig aktív tagja volt.

szenvedett. A nagyberuházás a piac logikája alapján nem térült meg, presztízisprojekt volt, amely Franciaország erejét hirdette a hidegháború alatt.²²

A másik kiemelt iparág a polgári és katonai felhasználású nukleáris energiaszektor volt. A békés és háborús céllal folytatott atomenergia kutatások a Hiroshima és Nagaszaki utáni világrendben a nagyhatalmiság előfeltételévé váltak. De Gaulle még 1945 októberében megalapította a francia Atomenergia Ügynökséget (*Commissariat à l'énergie atomique*), amely felügyelte a kutatásokat.

Franciaország legnagyobb energetikai vállalata, az állami tulajdonban lévő EDF (*Électricité de France*). Mivel a vízerőművekből nyerhető energiakapacitás elérte teljesítményének csúcsát és kőolajkészletei szűkösek voltak, az ország 1955-től megkezdte az áttérést az atomenergiára. De Gaulle felgyorsította a folyamatot, és 1962-től megindultak az atomerőmű építések. Mára 58 atomreaktor szolgáltatja az energiát Franciaországban. 2017-től nettó áramexportőrré vált.

A katonai célú felhasználáshoz szükséges készülétek szintén, már a II. világháború után elkezdődtek. 1958-ban az atombomba már fejlesztés alatt állt, de Gaulle a kutatásokat szintén felkarolta. Az állam biztonságának védelmében nem akart a nyugati tömb vezetőjére, az Egyesült Államokra támaszkodni. Elhíresült kérdése, miszerint „Kockáztatná-e az Egyesült Államok New Yorkot, hogy megmentse Párizst? Támaszkodhat-e egy független nemzet Iowa lakosainak szavazatára, hogy az Egyesült Államok európai akcióba kezdjen?” hamar választ kapott.²³ Az atombombát 1960 februárjában tesztelték először a Szaharában, a *force de frappe*, a francia atomütőerő pár év alatt hadrendbe állt. 1968 augusztusában saját hidrogénbombáját tesztelte a csendes óceáni Muroroa atollon. Franciaország volt a világon a harmadik olyan állam, amely 1965-ben műholdjának fellövésével eljutott az űrbe.

A gazdasági stabilizáció instabilitása

A modernizációval járó átalakulás feszültsége az 1968-as diák- és munkásmegmozdulásokban mutatkozott meg. A lakosság túlnyomó része az 1960-as években elfogadta az átalakulással járó költségeket. A de Gaulle-i reformok és az EGK teremtette exportlehetőségek miatt nőtt a növekedési ráta, ennek köszönhetően csökkentek az átalakulással járó költségek. A növekedés okozta strukturális változások miatt azonban nőtt a társadalmi feszültség, az egyenlőtlen jövedelemelosztás következményei megmutakoztak 1968 május-júniusának sztrájkhullámában.²⁴

A francia vállalatok sikeresen léptek ki a világpiacra, nem kellett hitelt felvenniük. A beruházási ráta magas volt, de a beruházásokat nem a vállaltok, hanem az állam finanszírozta. Ez már a közelgő válságos évtized problémáit is előrevetítette. Az állami irányítás az 5 éves tervek céljainak megvalósításához mindig közel került, de a második, harmadik évben már csak kormányzati finanszírozással. Következő 5 éves terv rendre nem korrigálta a felgyülemelő problémákat.

²² Az Egyesült Államok 1963-ban kezdte a szuperszonikus gép kifejlesztését, de a hihetetlenül magas költségek miatt 1971-ben abbahagyta. 1976-ban a francia Concorde volt egyetlen, amely megkezdte a Párizs – London – New York útvonalon a menetrend szerinti közlekedést.

²³ Gosser, Alfred: *Affaires extérieures – La politique de la France 1944-1989*. Paris: Champs-Flammarion. p.199.

²⁴ Az egyenlőtlen jövedelemelosztás két problémát vetett fel. A közép és felsővezetők bére gyorsabb ütemben növekedett, mint a munkásságé, illetve az árak növekedésével a reálbérek gyorsabban csökkentek, mint a nominálbérek.

A harmadik, instabilitást jelző faktor, a felülértékelt árfolyam volt. Az 1968-as megmozdulásokat egyszerű bérharcként kezelő Grenelle egyezmény a német inflációs ráta fölé nyomta a franciát, nyomás alá helyezve az 1958 óta a márkához rögzített árfolyamot. 1968 végére világossá vált, hogy az 1958-ban rögzített árfolyam nem tartható tovább, 1969. augusztus 8-án – már Georges Pompidou elnöksége (1969-1974) alatt – a frankot gyorsan és váratlanul 12,5%-kal leértékelték a dollárral szemben. A lépés óriási lendületet adott a francia exportnak, egyúttal segített a fizetési mérleg hiányát lefaragni. Mind az IMF, mind az Európai Közösség örömmel fogadta. A francia frank leértékelése könnyítette a német márkára nehezedő nyomáson.

A problémák ellenére az 1960-as években a francia gazdasági siker nyilvánvaló volt.

Válságos évtizedek: a Bretton Woods-i rendszer összeomlása és az olajárrobbanás

Az 1970-es években a *les trente glorieuses* véget ért, megváltozott a világgazdaság feltételrendszere. Az új nemzetközi gazdasági rend új keretet teremtett az állami gazdaságpolitikák számára. Franciaország, a többi államhoz hasonlóan ekkor alakította ki azokat a válságkezelő eszközöket, amelyeket a mai napig megtalálunk a gazdaságirányításban.

1974-től a francia gazdaság a tartós recesszió időszakába lépett, amely a stagfláció jeleit mutatta: egyrészt a gazdasági növekedés kimerült. Pompidou elnöksége alatt, a növekedés csúcán már látszottak a válság jelei. A franciák kevesebbet exportáltak, mint versenytársaik, kevesebb francia tőke ment külföldre, mint amennyi befektetés formájában Franciaországba érkezett. Másrészt az infláció 1969 után növekedni kezdett, 1973-ig 7% körül mozgott, majd 1973 és 1974 között hirtelen 14%-ra ment fel. Harmadrészt a munkanélküliség emelkedni kezdett. Franciaországban az 1960-as években a teljes foglalkoztatottság megvalósult, ám 1973-ra a munkanélküliek száma elérte a 300.000 főt.

1971 augusztusában²⁵ a Bretton Woods-i monetáris rend összeomlására Franciaország kétféleképpen reagált. A gaullista francia gazdaságpolitika lehetőséget látott a világgazdaság erőteljesebb formálására, így 1971 augusztusa és 1973 októbere között üdvözölte a rendszer összeomlását. Reformkövetelésekkel léptek fel, az amerikai dollár arannyal szembeni leértékelését követelve. Mikor széles körű ellenállásba ütköztek, a dollárt, mint világpenz helyettesítésére tettek javaslatot. Áruval (arany, olaj) váltották volna ki, megkímélve a világgazdaságot a fluktuációktól. A francia állam számára mindkét lépés előnyös lett volna, mert a *Banque de France* aranytartaléka nagyobb volt, mint a Bundesbanké, így ha a francia követelés megvalósult volna a francia tartalékok értéke nagyobb lett volna, mint a Bundesbank-é. A francia alkupozíciók nyilvánvaló gyengesége mellett sem az Egyesült Államok, sem az NSZK nem kívánt ilyen előnyt adni Franciaországnak – sem az őt támogató Olaszországnak és Dél-Afrikának. Mikor világossá vált, hogy a reformjavaslatot nem támogatják, Franciaország felértékelte a frankot a dollárral szemben, mivel a frank-márka árfolyamot stabilan kívánta tartani. Az európai pénzügyi rendszert ért válságok miatt a franciák lazítottak monetáris politikájukon és engedték az inflációt nőni.

²⁵ 1971. augusztus 15-én Richard Nixon amerikai elnök és pénzügyminisztere, John Connally TV beszédben jelentette be, hogy másnapról felfüggesztik a dollár aranyra válthatóságát. A lépés *de facto* véget vetett a rögzített árfolyam-rendszernek.

A nemzetközi monetáris rend összeomlását két év múlva újabb világméretű válság követte. Az olajtermelő arab országok és az olajvállalatok kartele négyszeresére emelte a nyersolaj hordónkénti árát. Az áremelés hatása Franciaországban azonnal jelentkezett. 1973-ban Franciaország energiaszükségletének $\frac{3}{4}$ -ét importálta, jóval nagyobb százalékát, mint versenytársai: GB 47% vagy NSZK 50%-ot.²⁶

A megnövekedett olajárak miatti jövedelemkiáramlás hatására felborult a fizetési mérleg, a társadalmi hatást azonban csökkentette az 1968-as Grenelle egyezmény, amely részeként a minimálbér 35%-kal nőtt, általános 10-15%-os béremelést vezettek be és a munkahét lerövidült. A Grenelle egyezmény nyújtotta társadalmi nyugalmat nem lehetett egykönnyen felborítani az OPEC felé áramló nemzeti jövedelem ellenére. A francia reálbérek nem estek, de a stagfláció őket is sújtotta: nőtt az infláció és a munkanélküliség, bár növekedési rátája – az OECD államoktól eltérően – „csak” a felére esett. Az inflációgerjesztő olajválság tükrében a legveszélyesebb a bérek árakhoz való rögzítése volt, ami megállíthatatlan bér-ár spirált hozott létre.

Pompidou egyrészt a monetáris és a fiskális politika szigorításával válaszolt. A frankot gyorsan leértékelte a dollárral és a német márkával szemben. Másrészt bekapcsolódtak a nemzetközi kezdeményezésekbe. Az európai integráció államai között nem sikerült összehangolt választ adni az olajválságra. Ennek elsődleges oka a német és a francia gazdaságpolitika eltérő elképzelései voltak az inflációt illetően. A frank folytatta a leértékelődést a német márkával szemben, majd, hogy fenntartsa a közös agrárpolitika finanszírozhatóságát, 1972. áprilisában Franciaország csatlakozott a kígyó néven ismertté vált Európai Árfolyammechanizmushoz. A kígyót meghatározó francia és német inflációs ráták különbsége kinyomta a frankot a közös lebegtetés sávjából. 1975 júliusában megpróbált visszalépni, majd 1976 márciusában Raymond Barre francia kormányfő antiinflációs lépései miatt újra ki kellett lépnie. Georges Pompidou alatt a bővítések (a brit, az ír és a dán csatlakozás) újabb exportpiacot nyitottak a tagállamok számára.

A megváltozott nemzetközi monetáris rendben a francia bankrendszer modernizációját nem lehetett tovább halasztani. 1973-ban a Giscard-Pompidou törvény pontosította a banki hitelezés feltételrendszerét és szabályozta a jegybank és a kereskedelmi bankok közötti hitelezés feltételeit. Az 1960-as években a kereskedelmi bankok már szabályozásra kerültek, 1973-ban a jegybanki tevékenységek körét, a bankközi elszámolások rendszerét pontosította. A jegybank függetlensége egészen az 1990-es évekig nem került terítékre.

Az Európán kívüli nemzetközi színpadon a Pompidou után hivatalba lépő Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981) aktív lépéseket tett a multilaterális gazdasági diplomácia szélesítésére. Megbízta pénzügyminiszterét Jacques de Larosière-t, az IMF későbbi igazgatóját, hogy dolgozza ki hogyan lehet monetáris kérdésekben az Egyesült Államokkal az IMF-en kívül együttműködni. Az eredmény a világ első világgazdasági csúcstalálkozója, a G7 előfutása lett. 1975-ben a Château de Rambouillet-ban a fejlett országok kormányfői, pénz-, és külügyminiszterei gyűltek össze, hogy gazdasági és monetáris lépéseiket megvitassák. Giscard ösztönözte az IMF alapokmányának módosítását és a rögzített árfolyamrendszer végének hivatalos rögzítését. Aktív, a multilaterális keretek erősítését célzó politikájának célja a nemzetközi rendszer stabilan tartása volt.

²⁶ Pierre-Noël Giraud - Thierry Weil: L'industrie française décroche-t-elle? Paris: La documentation Française 2013.

A francia gazdaságpolitikában 1976 augusztusában, Raymond Barre kormányfő kinevezésével következett be jelentős változás. Mivel az első olajválság felgyorsította az 1968-ban beindult inflációs spirált, a Barre-terv az infláció elleni harcra, az infláció mentes növekedés és gazdasági stabilitás megteremtésére helyezte a hangsúlyt.

Inflációcsökkentő intézkedéseinek első lépéseként a francia frank további leértékelése helyett a kormányzati költségvetést stabilizálta a kiadások csökkentésével és a vállalati adók megemelésével. Tervének középpontjában a költségvetési stabilitás megteremtése állt, hogy a francia jegybank ne gerjessze tovább az inflációt a pénzkínálat növelésével. A *Banque de France* az államháztartási deficit kiegyensúlyozása miatt növelte a pénzkínálatot. Barre, hogy visszanyerje az irányítást, 1975-ben újra belépett az európai árfolyamrendszerbe. A stabil jegybanki árfolyamparitás fenntartásával²⁷ Barre szigorú monetáris politika folytatására akarta rákényszeríteni a jegybankot. Az infláció az első olajválság után csökkent ugyan, de második olajválságra már ismét magas volt. A pénzkínálat a kormányzati nagyberuházások kiadásokat növelő tétele miatt továbbra is növekedett. A 1979 márciusában Franciaország belépett az Európai Árfolyammechanizmusba, hogy biztosítsa az erős frankot és alacsonyan tartsa az inflációt.

Barre az anti-inflációs politika mellett növekedésösztönző lépéseket is tett. A megszorítások, a „rigueur” politikájának szellemében 1976 szeptemberében megemelte az adókat, leszorította az árakat és befagyasztotta a béreket. Az intézkedések nyomán kitört 1977-78-as „croissant háború” miatt liberalizálta az árakat.²⁸

A világgazdaságban bekövetkezett változásokra reagálva akárcsak Ronald Reagan és Margaret Thatcher, Barre is a neoliberális ortodoxiát követte. Összhangban a neoliberális közgazdaságtannal, az antiinflációs politika mellett az árak liberalizálása, azaz a befagyasztott árak részleges feloldása mellett tette le a voksát. A növekedés helyreállítása politikájában a gazdasági szereplők, és nem a kormány feladata lett. Csökkentette a vállalatok terheit, elsősorban a vállalati adókat és a bérköltséget terhelő járulékokat. Gazdaságpolitikája hatására az első években a vállalati profitráta évente reálértéken átlagosan 9%-kal nőtt, míg a munkások vásárlóereje csupán 2%-kal. Az így keletkezett többletet a vállalatok befektették.²⁹

Barre – de Gaulle-hoz hasonlóan – nagy gondot fordított a technológiaigényes iparágak – az elektronika, a kommunikációs technológia és a nukleáris energia szektor – fejlesztésére. Az innovatív, high tech iparágakat a francia állam hatalmas beruházásokkal, adókedvezményekkel és a befektetőknek nyújtott kedvezményes hitelekkel támogatta.³⁰ Összességében a kormány hat iparágban finanszírozta a beruházásokat.³¹

²⁷ Elsősorban legnagyobb kereskedelmi partnereivel, a Benelux államokkal és Németországgal volt fontos az árfolyamparitás megteremtése.

²⁸ Barre befagyasztotta a béreket és az árakat. Az árakat nem volt könnyű lent tartani, az intézkedést sokan támadták. A pékek elérték, hogy a francia forradalom óta első ízben a kenyér árakat az állam ne szabályozza.

²⁹ Pierre-Noël Giraud - Thierry Weil: *L'industrie française décroche-t-elle?* Paris: La documentation Française 2013.

³⁰ Franciaország külső energiahordozóktól való függősége ennek hatására drasztikusan csökkent, 1981-ben már csak 50%, míg volt.

³¹ Barre stratégiai iparágai: pénzügyek, üzleti kommunikációs rendszerek, elektronika, robotika, biotechnológia, számítógépes rendszerek.

Barre és Giscard jelentős eredményeket könyvelhettek el. A francia export meglódult, a gazdasági növekedési ráta 3% körül mozgott. A külkereskedelmi deficit eltűnt és a fizetési mérleg, amely 1973 és 1977 között deficit volt, 1978-ra 4 milliárd dollár többlettel zárt. Az inflációt és a munkanélküliséget azonban nem sikerült visszaszorítani. Az infláció továbbra is két számjeggyel leírható maradt, 1974 és 1981 között átlagosan 11% körül mozgott. A munkanélküliség 1,7 millióra emelkedett, főként a Giscard szavazói bázisának jelentős részét kitevő nők és pályakezdők körében.

A világgazdasági recesszió újabb fordulata nem segítette Barre erőfeszítéseit. 1979-ben kitört a második olajválság, amely a francia kormány stabilizációs törekvéseinek nagy részét aláásta. 1979-ben az OPEC duplájára növelte az olaj árát és Iránban 1980-ban a sah menesztése csökkentette az olajexportot, ennek következtében az olaj ára összességében háromszorosára nőtt, miközben az infláció továbbra is 10% fölé maradt és a munkanélküliség 1980-ban 1,51 millió regisztrált munkanélkülivel újabb csúcsot ért el.

A Giscard elnökség politikai okokból nem kockáztatta meg a radikális gazdasági intézkedések miatti népszerűtlenséget. Az 1981-es elnökválasztás elodázta a válságkezelést, nem hozta meg a konzervatív várakozásoknak megfelelő versenyképesség erősítő intézkedéseket. Nem növelték a bérek terhére az ipar bővülését és a vállalati nyereséget, nem értékelték le a frankot, és nem fogták vissza a szociális intézkedéseket finanszírozó állami kiadásokat.

A második olajválság és az amerikai központi bank monetáris politikája révén kialakult kemény világgazdasági valósághoz nem alkalmazkodó Giscard a problémák nagy részét az őt az elnöki székben követő Mitterrand-ra hagyta.

A szocialista kísérlet és az európaizáció: Francois Mitterrand gazdasági stabilizációja

François Mitterrand személyében először volt baloldali elnöke az V. köztársaságnak. Az elnök szocialista kísérlete rövid ideig tartott. A neokeynesiánus politikán alapuló „szocializmus egy országban” stratégiájának szellemében Mitterrand államosított, indexálta az árakat, emelte a béreket és beemelte a munkavállalók képviselőit a nagyvállalatok igazgató tanácsába. Gazdaságpolitikája mind a nyugat-német és Benelux államok szigorú monetáris politikájának, mind az amerikai és brit neoliberális fordulatnak az ellentéte volt. Az 1970-es évek válságai teremtette problémákra nem született európai közösségi stratégia. Ebben a világgazdasági környezetben a szocialista kísérlet nem működött, a második olajválság okozta problémákat nem oldotta meg.

A gazdaságpolitika egyik legnagyobb, gyors intézkedést igénylő problémája a tőkemenekülés volt. Ennek egyik – kisebbik – oka az államosítás volt, bár az államosítás nem érte el a de Gaulle alatti mértéket. A másik ok az európai árfolyamrendszer miatt viszonylagos stabil frank volt. A német márkához rögzített frank árfolyam miatt könnyebb volt a tőkemozgás. A franciák a frank leértékelésével próbálták ugyan a kiáramlást akadályozni, de nem sok sikerrel. A harmadik ok az Egyesült Államok megváltozott monetáris politikája volt. Az ún. Volcker stratégia³² hatására a dollár megerősödött a többi valutával szemben, a francia tőke az Egyesült Államokba és Svájcba áramlott. A

³² Paul Volcker amerikai jegybankelnök 1979-ben radikálisan, 20 százalék körülire emelte a Fed alapkamatát. A lépés az amerikai gazdaságpolitika számára lehetővé tette, hogy a világgazdasági folyamatokba az amerikai alapkamat emelésével, vagy csökkentésével beavatkozzon.

tőkeáramlás mértékét mutatja, hogy a francia Rothschild bank ekkor alapított amerikai leányvállalatot. A frankot a többi valutával szemben folyamatosan le kellett értékelni, de ez nem segített az exporton, csak gyorsította a tőkemenekülést.

Mitterrand 1983-ban politikát váltott. Erősítette az innovatív technológia szerepét a gazdaságban, de ennek hatása hosszú években volt mérhető. Rövid távon az Európai Közösségen keresztül stabilizálta a francia árfolyamot és reálgazdasági folyamatokat.

Szimbolikus lépésként leállította az államosítást és pénzügyminiszterének Jacques Delors-t tette meg. 1985 után egészen 1992-ig a frank árfolyama stabil volt, de a munkanélküliség nem csökkent és a növekedési ráta sem volt magas. A probléma megoldását, az „euroszklerózis”-ból való kilábalást Franciaország kezdeményezte. Mitterrand 1984-ről Jacques Delors-t segítette az Európai Bizottság elnöki székébe. Személyesen felügyelte az új európai gazdasági kezdeményezést, az egységes európai piac létrehozását. A belső piac beváltotta a hozzá fűzött francia reményeket. Az infláció meredeken csökkent és az 1980-as évek végén a munkanélküliség is alacsonyabb lett. Az intraregionális kereskedelemmel megerősödött exportpiac hatásaként 1988-ra újra 5% körüli lett a növekedési ráta és megnövekedett a beruházások mennyisége. A brit költségvetési hozzájárulásról folytatott vita eredményeként Franciaország kiadási tételei között is megjelent a Nagy-Britanniának fizetendő összeg.

1983-tól Franciaország elköteleződött az erős frank, a *franc fort* politikája mellett, azaz a Barre alatti gazdaságpolitikai célokkal összhangban a frank árfolyamát a márkához kötötte.³³ 1986-ban a francia kormány tovább szabályozta a jegybank hitelteremtő képességét, amely fokozatosan utat nyitott annak az 1993-as törvénynek, amely kimondta, hogy a jegybank nem felel az államkincstár tartozásaiért. A gazdaságpolitikát 1986 és 1988 között az első politikai társbérlet blokkolta.³⁴ Mitterrand, hogy a frank árfolyamát tartani tudja, 1990 után – a német újraegyesítés és az európai közös valuta bevezetésének hajnalán – a restriktív monetáris politika mellett döntött.

A német újraegyesítés hatása 1991-ben, az Európai Gazdasági és Monetáris Unió első szakaszában kezdett érződni. A rögzített árfolyamon keresztül a költségek a tagállamokat is érintették. A német márka felértékelődött a dollárral szemben, az export lassult, de az import ösztönzést kapott. Az erőforrások ezzel ugyan a német újraegyesítés felé orientálódtak, de senkinek nem állt érdekében az újonnan lendületet kapott növekedés visszafogása. Mivel Franciaország szorosan a némethez kötötte gazdaságpolitikáját, viselnie kellett az újraegyesítés közvetlen következményeit, a magas, 10% fölötti inflációt és 1993 után, amikor a spekulánsok a frank leértékelésére játszottak az árfolyam stabilitás felborulása után bekövetkező lassuló növekedést. A világgazdasági fluktuációknak negatív hatásai mindkét államot az intézményi mélyítés iránt kötelezték el.

A szavazók nem a gazdasági védelmet látták a monetáris unióban. A válságok hatására a népszavazásra bocsátott maastrichti szerződést épp elfogadták. Franciaország azzal a feltétellel fogadta el a német újraegyesítést, hogy a németek mélyítik Európa politikai szerkezetét. A mélyítés

³³ A „franc fort” politikájának alkalmazása a volt afrikai gyarmatokkal szemben, egyszerűen csak megdrágította az importot.

³⁴ 1986-ban a parlamenti választások eredményeit figyelembe véve Mitterrand kénytelen volt jobboldali kormányt alakítani, azzal a Jacques Chiraccal az élen, aki a privatizáció elkötelezett híve volt. A két gazdaságpolitikai elképzelés a technológia alapú beruházások támogatásának kivételével blokkolta a kezdeményezéseket.

megadta a kívánt kontrollt Németország felett, ám a bővítésekkel közösségi szinten az erőegyensúly eltolódott. A francia politika látóterébe erősebben került vissza az otthoni gazdaság.

Balladur, Mitterrand hetedik, egyben utolsó kormányfőjének gazdaságpolitikája sikeresen visszaverte a frank elleni spekulációkat. Visszaállt a bizalom: rengetegen vettek állami kötvényt, de a munkanélküliséget nem tudta visszaszorítani, 1994 januárjában 3.426.000 fővel új történelmi csúcs született. Érdekes módon a magas munkanélküliséget nem büntették a szavazók, az 1990-es évek első felében a nyugati világ részeként fogadták el.

Balladur, hogy az egyre nagyobb hiánnyal küzdő államháztartáson segítsen, Chirac nyomdokait követve visszatért a befejezetlen privatizációs programhoz. Kormányfői hivatala lejártá előtt öt vállalatcsoport privatizálását kezdte meg.³⁵ Összesen az anyaországban 650.000 munkavállaló került át a versenyszférába, és további 350.000 a tengerentúlon. Nem tudta azonban eladni az egyre nagyobb veszteséget termelő Crédit Lyonnais-t, amit de Gaulle még 1945-ben államosított.³⁶

A Gazdasági és Monetáris Unió kihívásai és lehetőségei

Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió (EMU) létrejöttével a tagállamok – elsősorban a franciák és az olaszok – a gazdasági centrum szerepét egyre növelő márkaövezet feletti politikai kontrollt intézményesítették. Az EMU a német modell logikája alapján működik, elsősorban az árszínvonal stabilitást biztosítja. A monetáris unió kiépítése után az 1990-es évek második felében a gazdasági stabilizációs mechanizmusok kiépítése következett volna, hogy a monetáris politikájukat közösségi szintre utalt államok védekezni tudjanak a gazdasági válságok ellen. Ez a folyamat a francia-német gazdaságpolitikai ellentét miatt megtorpant.

A francia gazdaságpolitika az elmúlt 50 évben az árfolyamot a német felfogással szemben nem a stabilitás, hanem a növekedés szolgálatába állította. Az Európai Központi Bankot (EKB) szerepét a franciák Chirac elnökségétől kezdve folyamatosan kritizálták. Franciaország olyan központi hitelintézetet szeretett volna, amely a hangsúlyt a növekedés elősegítésére helyezi, ugyanakkor csökkenti az inflációt, és akár le is értékeli az eurót. 1999-ben a közös valuta bevezetése után az EMU az erős euró politikáját követte, míg Párizs azt akarta, hogy – az amerikai FED-hez hasonlóan – csökkentse a kamatlábakat. A túl erős közös valuta gátolta a francia export némethez képest lassuló növekedését a 2000-es évekre.

A közössé vált monetáris politika a tagállami gazdaságpolitikák harmonizációját vonta maga után. A gazdaságszerkezet transzformációs költsége igen magas volt. A hidegháború végétől a francia gazdaság központi kérdése ez a lassú, a gazdasági növekedést, stabilizációs mechanizmusokat és makroirányítási folyamatokat új alapra helyező igazodási folyamat.

A Gazdasági és Monetáris Unió tagállamainak Franciaországhoz hasonlóan az 1990-es években a legnagyobb közös problémát a magas munkanélküliség jelentette. Az EKB üzenete világos volt: a

³⁵ Eladták a Renault harmadát (az állam még így is többségi tulajdonos maradt), az állami dohányipari monopóliumot (Seita) és még két olyan vállalatot melynek privatizálását még Chirac alatt kezdték meg.

³⁶ 1993-ban Balladur hatalomra kerülésekor a bank 7 milliárd frankot veszített, és további 12 milliárdot 1994-ben.

tagállamok gazdaságának rövid távú stabilizálása érdekében nem fogja a monetáris politikáját könnyíteni.

Franciaország nehezen tartotta a Stabilitási és Növekedési Paktum feltételeit, főleg az államháztartási deficit korlátnak nem felelt meg. Az erős állam modelljét, az állami dirigizmus politikáját követő francia modell az állami túlköltekezés lehetőségét mindig is a gazdasági stabilizáció előfeltételének tekintette. Az EKB restriktív monetárispolitikája ellensúlyozására engedte a deficitet nőni. A politika azonban már a német újraegyesítésnél sem vált be: az államháztartás deficitje 3% fölé emelkedett, az államadósság elszabadult. Franciaországban a munkanélküliség magasabb szinten állandósult, mint Németországban.

1995-ben Jacques Chirac a munkanélküliség visszaszorításának ígéretével nyerte meg az elnökválasztásokat, az állami politikát a konzervatív gaullista párt gazdasági programja határozta meg. A magas munkanélküliséget a szakszervezetek hatalmának megnyirbálásával és a munkaerőpiac liberalizálásával kezdte megoldani, majd a társadalmi ellenállás erejétől meghátrált, utódaira hagyva a feladatot. Chirac az árszínvonal stabilitás megtartása miatt elfogadta a lassú növekedést és a munkanélküliséget. Az EMU keretrendszerében a sztrájkok, a magas munkanélküliség kezelésének előfeltétele lett volna a munkaerőpiaci reform. Első miniszterelnöke, Alain Juppé kormányának gazdasági – a munkaerőpiacot is érintő – reformja 1968 óta a legnagyobb megmozdulásokat váltotta ki. Chirac Juppé támogatására választásokat írt ki, de a választást a szocialisták nyerték.

A politikai társbérlet eredményeként 1997-ben Lionel Jospin került a kormányfői székbe. A baloldal általános programjától eltérően csökkentette a vállalati adókat és folytatta a privatizációt. A gyengülő növekedés keretei között az állami költekezést a privatizációból befolyt bevételek ellensúlyozták. Jospin megbékítette az erős állam gaullista koncepcióját a privatizációs világtrenddel. Kormányzása első két éve alatt az állami vállalatok eladásából³⁷ 175 milliárd frank folyt be az államkasszába, minek következtében a költségvetés egyensúlyba került. Franciaország a hitelminősítőktől AAA minősítést kapott.³⁸

A munkaerőpiac átalakítását nem a piac, hanem a munkavállalók szempontjai alapján kezdte meg. Martin Aubryval együtt megkezdték a 35 órás munkahét kidolgozását, 2000 januárjában pedig bevezették a munkavállalók örömére. Először csak a 20 főnél nagyobb vállalatokra alkalmazták, majd 2002 után terjesztették ki a kevésbé rugalmas kisvállalkozásokra.³⁹ Az intézkedést részben az euró árfolyamának gyengülése tette lehetővé, ami segítette a francia exportot. Az exportjövdelem erősödése ellensúlyozta a kiesett munkaórák számát. 1997-ben a délkelet-ázsiai válságok hatását ellensúlyozta az amerikai konjunktúra, a francia gazdaságpolitikának azonban még mindig nem sikerült beindítani a gazdasági növekedést. Németországtól eltérően a keleti bővülések nem növelték

³⁷ Három bankot árusítottak ki, többek között a Crédit Lyonnais-t, amely részvényeiből 3,4 millióan vásároltak be. Két nagyvállalat, az Air France és az A rosp tiale hadiipari és  rktat si vállalat eladásának k r l m nyeit – nem s rt-e államérdeket – az alkotm nyb rs g is vizsgálta.

³⁸ Jól  br zolja Franciaország legnagyobb privatizációs be teleit realizáló kormányf j t a Le Monde egyik 1998 szeptemberi számában a karikaturista Plantu, ahogy Jospin vacsorához öltözve, szivarozva egy tömött „privatizáció” feliratú sz f előtt, amire Chirac vágyakozva tekinget.

³⁹ A törvény Léon Blum 1936-os 40  r s munkahet re emlékeztetett. A 35  r s munkahet re vonatkozó törvény a 35.  r n t l  munkaidőt t l rak nt kezeli, amelyért a francia munkaadók 25-50%-kal magasabb munkabért kell fizessenek. Az átlagos francia hetente 37,2  r t dolgozott 2000-ben, m g Németországban ugyanez az átlagos munkahét 37,1  r b l állt. 2017-ben a francia munkavállaló 37.2  r t, m g a német 35  r t dolgozott. Forrás: OECD STAT <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=ANHRS>

az exportpiacot, Franciaország nem találta Kelet-Közép-Európát vonzó befektetési célpontnak. Az alacsony inflációs ráta nem javította a versenyképességet. Annak ellenére, hogy 1997-ben a GDP 2,5%-kal nőtt, nem volt inflációs nyomás és a munkanélküliség elkezdett csökkenni, az 1990-es évek közepétől Franciaország és Németország gazdasági súlyában lassú, de fokozatos eltolódás következett be az utóbbi javára.

A Stabilitási és Növekedési Paktum feltételrendszerének be nem tartása nem csak morálisan ásta alá Franciaország vezető szerepét, hanem megnehezítette az átalakuló világ gazdaság és az európai gazdasági környezet feltételeihez való igazodását. Az ezredforduló legfontosabb gazdasági kihívásává a munkaerőpiac rugalmasabbá tétele és a versenyképesség erősítése vált. Chirac számára az 1990-es évek elejének kelet-európai bevándorlási hulláma is kihívást jelentett: a bevándorlókat integrálni kellett a munkaerőpiacra.

Az euró zóna tagság – válság és stabilizáció

A 2000-es évek lassú recessziós időszakokkal köszöntött be a francia gazdaságba. Az euró bevezetése után a francia gazdaságpolitika legnagyobb kihívása a 2007-ben kibontakozó másodlagos jelzálogpiaci válság, majd az azt követő szuverén adósságválság volt. A válság tükrében erősebben rajzolódtak ki a francia modell erősségei és gyengeségei. A válság utáni időszak egyértelművé tette a francia elnökök számára, hogy a gazdasági stabilizáció és növekedés az európai orientáció erősítésével, a francia modell átalakításával érhető el. Sarkozy liberalizációs törekvéseit a válságkezelés ugyan leállította. Hollande a francia modell hagyományos növekedésösztönzésének programjával nyerte meg a választásokat, de 2014 után jelentős gazdaságpolitikai fordulatot hajtott végre. Jelenleg Macron elnök ezt az irányvonalat képviseli.

A 2007-es hitelpiaci válság az Unió más tagállamaihoz képest kisebb mértékben sújtotta a francia gazdaságot. A gazdasági növekedés lassabban lassult, a fogyasztói kiadások nem estek drasztikusan és a kormány is kisebb költségvetési deficitet (6,2%) jelzett előre 2009-ben, mint a britek (13,6%), vagy az amerikaiak (9,8%).⁴⁰ Ennek oka, hogy az állam gyorsabban tudott reagálni a válságok alatt, nagyrészt infrastrukturális beruházásokkal finanszírozta a növekedést.

A francia bankrendszer – a hitelezési gyakorlat, a fogyasztói szokások eltéréséből eredően – jobban viselte a hitelválság következményeit, mint angolszász, vagy német társai. Nem hagyta azonban érintetlenül a válság. Az európai tendenciákat követve 2008 októberében a francia kormány is „mentőcsomagot” dobott az ország 6 legnagyobb bankjának.⁴¹ A cél nem a bankok megmentése volt, sokkal inkább a versenyképességük javítása, a bizalom és a likviditás helyreállításával. A bankok növelték részvénytőkéjüket, több hitelt helyezhettek ki kedvező feltételekkel a vállalkozásoknak és a magánszemélyeknek, tőkét injektáltak a reálszférába. A kormány a hitelt szigorú feltételekhez kötötte: ezek egyike volt a felsővezetők fizetésének korlátozása.⁴² 2008 novemberéig tulajdonképpen

⁴⁰ Szűcs Anita: A régi-új francia álom: Sarkozy versenyfutása Európáért. 2012. Grotius

⁴¹ A tőkeinjekciót a Crédit Agricole (Franciaország legnagyobb bankja, 3 milliárd €), a BNP Paribas (2,55 milliárd €), a Credit Mutuel (1,2m €), Caisse d'Epargne (1,1m €), a Banque Populaire (950 millió €) és a Société Générale kapta. A fenti intézetek a francia bankbetétek 90%-át fedik le együttesen. A kormány 320 milliárd €-t különített el az állami garanciával hitelező bankok részére, illetve további 40 milliárd € a tőkésítésre.

⁴² 2010-ben ez a kitétel okozott komoly botrányt a banki bónusz-malusz rendszer körül. Az 1960-as évektől az Egyesült Államokban főként a multinacionális nagyvállalatok körében a felsővezetők jutalmazása, illetve

egyetlen bank sem kért állami segítséget. Egyetlen egy hitelintézetet kellett valóban megmenteni: a belga-francia tulajdonban lévő Dexiát. A mentőcsomag óvatossági, a bizalmat növelő intézkedés volt: a széles vízszintes hálózathoz és a szigorú szabályozásnak köszönhetően fel tudták szívni a másodlagos jelzálog piac hatalmas veszteségeit. A tőkésítésre elkülönített 40 milliárd eurónak csak a töredékét hívták le a bankok. Sőt, a francia bankok éltek a válság alatti helyzeti előnnyel, és eredményesen terjeszkedni kezdtek.

Az európai szuverén adósságválságot a hitelpiaci válságban bajba került bankjaik segítségére siető államok indították el. Sarkozy érzékelte, hogy a monetáris politika közösségiesedésével a gazdasági stabilizáció megteremtéséhez szükséges válságkezelési mechanizmus európai kiépítését nem lehet tovább halogatni. A francia gazdaság stabilizálásához az európai válságkezelő mechanizmusok kiépítésén keresztül vezetett csak út. Európa óvatos lépésekkel kezdte a felügyeleti rendszerek intézményeinek a kiépítését.

Franciaország 2008. októberében az eurózóna képviselőivel 6 pontos javaslatban demonstrálta az eurózóna egységét. A francia bankgarancia alap itt egyértelmű modellként szolgált. A francia rendszer szabályozásának elemeit – a transzparencia növelése, a pénzintézetek veszteségének nyilvánossá tétele, az ellenőrző mechanizmusok megerősítése és a beruházások jobb értékelése – átvette a közösség. Az egységes látszatú, ám mégis tagállami intézkedéssorozathoz köszönhetően az európai bankrendszer megkapta a megfelelő mértékű (70 milliárd euró) likviditást. A francia bankrendszer sikerére hivatkozva Sarkozy kiállt a válság megelőzésére szolgáló új, összeurópai pénzügyi felügyeleti rendszer kiépítése mellett. 2009. június 18-19-én a tagállamok egyetértettek az Európai Rendszerekockázati Testület (European Systemic Risk Board) létrehozásában.

Sarkozy közösségi válságkezelési rendszer elemeinek kiépítése szorosan összefüggött az eurózóna 16 államának 2010 márciusi döntésével, miszerint Görögország segítségére sietnek.⁴³ A francia bankoknak voltak befektetései a déli periféria államaiban, így Görögország megsegítése a francia befektetéseket is stabilizálta.

A válságból való kilábalás Franciaország számára nehezebben ment, mint az angolszász, vagy a német partnerei számára. 2009 negyedik negyedétől az erős állami beavatkozás nem hozott egyértelmű pozitív eredményeket. Míg a versenytársaknál a megjötték a gyenge növekedés első jelei, Franciaországban a stagnálás és negatív növekedés csak 2015-ben fordult át először valódi, a 0,5%-ot meghaladó növekedéssé.

végkielégítése (parachute doré) magas egyszeri kifizetések formájában történt. A rendszer az 1980-as évektől terjedt el Európában, így Franciaországban is. Sarkozy a francia munkaadók szövetségével, a Medef-fel kidolgozott etikai kódexe a jövedelemkülönbségekből fakadó társadalmi elégedetlenséget akarta csökkenteni. Mivel a kódex nem tartalmazott kikényszerítő mechanizmust, az alkalmazása részleges maradt. 2011-ben csökkentek ugyan a jövedelemkülönbségek, de még így is a felsővetetők bére 15-szöröse volt az átlagos alkalmazott jövedelmének.

⁴³ A görögök bilaterális hitelek kaptak, valamint a piaci kamatrátá alatt. Angela Merkel ragaszkodott az IMF bevonásához, míg Franciaország és az EKB együttesen ellenezte azt. A találkozó témája az volt, hogy szankciókat alkalmaznak azok ellen, akik nem tartják be az eurózóna szabályait. Berlin számára az euró stabilitása a német eurózóna tagság alapköve. Mivel ez a német alkotmánybíróság ítéleteiből megerősített alapelv, Merkel kitartott eredeti álláspontja mellett, miszerint keményebb szankciókat kíván kivetni az övezet szabályait be nem tartó tagállamokra. Franciaország ebbe a csoportba tartozik.

A növekedés ösztönzésének a francia gazdaságpolitikai hagyományoknak megfelelően a legegyszerűbb módja a valuta leértékelésén keresztül az exportbevételek növelése lett volna. Az Európai Központi Bank az erős euró politikáját követve nem értékelte le az eurót. Sarkozy a bank monetáris politikájával szemben ugyanolyan ellenséges volt, mint Chirac.

A növekedés elmaradása, a gazdasági stabilizáció európaizálódása a figyelem középpontjába állította a közkiadások nagyságát. A recesszió miatt a közkiadások drasztikusan megnövekedtek. Az 1990-es évek közepétől a Stabilitási és Növekedési Paktum szabályainak be nem tartása okozott gondot⁴⁴ Megválasztásakor, még a válság kitörése előtt 2007. július elején Sarkozy maga ment el Brüsszelbe, a pénzügyminiszeri találkozóra. Nagyhatalmi státuszát felhasználva nyomást gyakorolt az eurózóna pénzügyminisztereire, és megváltoztatta a Stabilitási és Növekedési Paktum szabályait. Elfogadták Franciaországnak, hogy 2012-re faragja le az államháztartás hiányát. A francia retorika ragaszkodott a „jó deficit” (pénzügyi befektetésekre megy a pénz) és a „rossz deficit” (folyó költségek fizetésére megy a pénz) közötti különbségtételhez.

A költségvetési deficit 3% alá szorítása Sarkozy óta minden francia elnök célja. A költségek állam modellje azonban nem sarkallta a francia politikai elitet erőteljes megszorításokra. A megszorítás és a „rigueur” politikája sokáig tabu volt. Sarkozy miniszterelnökétől François Fillon-tól Sarkozy utódjáig François Hollande-ig azt feltételezték, hogy a költségvetési fegyelem betartásának problémáját nagyrészt megoldja a gazdasági növekedés. Franciaországnak saját gazdasági modelljének működése miatt – ahol az állam a legfőbb növekedésösztönző szereplő – alapvetően kétségei voltak a fiskális megszorítások hasznát illetően. A közkiadások lefaragása Macron 2018-as költségvetéséig nem került komolyan terítékre.

Sarkozytól kezdve az elnökök kisebb lépéseket tettek. A válság hatására a francia kormány a 2011-es büdzsét reálértéken befagyasztotta, 5 milliárd eurót nyert az adókedvezmények visszafogásából, kisebb megtakarítást hozott a 2008-as köztisztviselői reform.⁴⁵ A politikai akarat mércéje a 2010-es őszi nyugdíjreform volt.⁴⁶ A deficit finanszírozásának szempontból egyedül a 65 év lett volna az értelmes választás. A 2012-es elnökválasztások előtt azonban a nyugdíjreform 62 évre szorítkozott, a szakszervezetek elsőprő tiltakozása mellett.

Fokozatos lépésekkel egyre közelebb kerültek a célhoz. Az előrejelzések szerint a 3% alatti hiány 2019-ben sikerült volna Macron elnök alatt. A „sárgamellényesek” társadalmi elégedetlenséget demonstráló mozgalma azonban ismét felborította a költségvetést. A válságkezelő intézkedések nyomán a 2019-es hiány az előrejelzések szerint 3,4% lesz.

⁴⁴ A francia államháztartás hiánya 2010-ben elérte a GDP 75%-át, a költségvetési deficit meghaladta a GDP 6%-át, az államadósság elérte a GDP 84%-át.

⁴⁵ Az állam a nyugdíjba vonult köztisztviselők után megmaradt állásoknak csak a felét tölti be, illetve a volt minisztereknek megtiltotta, hogy egyszerre vegyék fel a fizetésüket és a nyugdíjat.

⁴⁶ A közkiadások visszafogásának első lépéseként 2008 áprilisától már csak minden második nyugdíjba vonuló közalkalmazott állását töltötte be. Franciaországban a nyugdíjkorhatár 60 év – Németországban 65. A nyugdíj nagylelkű, a közalkalmazottak 6 havi fizetésük 75%-át vehetik fel, a versenyszférában megilleti őket a legjobb 25 év átlagfizetésének 50%-a. Nem ismeretlen a francia rendszer számára sem a kordkedvezményes nyugdíj. A rendőr és a légiirányító 50 évesen is nyugdíjba mehet, a vámhivatalnok és a postás 55 évesen. Az átlag francia 24 éven át nyugdíjas (az OECD átlag 18 év). 2030-ra hivatalos becslések szerint a nyugdíjrendszer deficitje elérheti a 35 milliárd eurót. Még ha Párizs 63 évre emelte volna fel a nyugdíjkorhatárt, akkor is csak a hiány felét pótolhatta volna.

A túlköltekezésnek az európai szuverén adósságválság kontextusában komoly következményei lettek. A hitelminősítő ügynökségek – elsőként a Standard&Poor 2012 januárjában, majd a Moody novemberben a konszolidáció hiányában és a növekvő deficit okán leértékelték Franciaország AAA besorolását, megnehezítve a piaci szereplők gazdasági tevékenységéből származó növekedést.

Az államháztartási egyensúly elősegítésére a francia elnökök és kormányaik a gazdaság élénkítésére különböző intézkedéseket hoztak. Már Sarkozy alatt a francia versenyképességi mutatók romlásának egyik oka a rugalmatlan munkaerőpiac volt. A munkaerőpiac Franciaországban kétosztatú. Egyrészt a hosszú távú munkaszerződésekkel rendelkezők részesültek a bőkezű szociális modell vívmányaiból, és a törvény erejénél fogva nagyon nehezen lehetett bárkit is elbocsájtani. Mivel a vállalatok legnagyobb kiadási tétele a bérköltség, a válságok alatt nem volt lehetőségük a munkaerő leépítésével fenntartani a versenyképességüket. A munkaerőpiac másik részén a rövid távú munkavállalási szerződéssel rendelkezők állnak. Munkaszerződésük meghatározott időre szól (a legkevesebb három hónap) és a munkaadók ezt hosszabbítják meg. Ebben az esetben az a munkavállaló, aki amúgy sem rendelkezik jövedelembiztonsággal, sokkal szűkebb szociális vívmányokban részesül. A munkaadók a hosszú távú szerződéseket terhelő magas, a bérköltségre rakódó állami járulékok miatt sem preferálják ezt a típusú szerződést. Az eredmény olyan merev munkaerőpiac, ahol a vállalkozásokat lebeszéli a munkaerő hosszútávú alkalmazásáról, miközben olyan, nem csak a bérköltséget érintő szabályozó keretnek kell megfelelniük, amely a termelékenységüket jóval a német társaik alá viszi. A munkavállalók nagy része pedig nem élvezzi az állam által biztosított szociális juttatások nagy részét.

Franciaországban társadalmi vita folyt arról, hogy a német modellhez – a Gerhard Schröder alatt 2003-tól bevezetett Hartz programokhoz – hasonló intézkedéssorozattal kellene megkönnyíteni a munkaerőpiac rugalmasabb reagálását a gazdasági válságokra. Franciaországban a 2000-es évektől a mai napig a munkaerőpiac szabályozása a gazdaságpolitikai napirendet domináló kérdés.

Hollande elnök 2012-es választási kampányának középpontjában a megszorítások nélküli növekedés és a munkanélküliség 10% alá szorítása állt. A köztársaság második baloldali elnökének a klasszikus baloldali gazdaságpolitikai recept alkalmazása nem hozott eredményeket. 2013 végére Hollande levonta a tanulságokat és a baloldal megújításának szellemében erőteljes piacbarát intézkedéseket hozott.⁴⁷ A 2014 januárban meghirdetett gazdaságpolitikai fordulat (*pact de responsabilité*) szellemében a szocialista politika megújítására hívott fel. Felvázolta, hogy a korábbi baloldali program elérte saját határait anélkül, hogy Franciaország társadalmi, gazdasági problémáinak megoldásában jelentős eredményeket tudott volna felmutatni. 2014 júniusában Manuel Valls miniszterelnökké, Emmanuel Macron gazdasági miniszterré történő kinevezése ennek a fordulatnak a jele volt.

Az intézkedéseknek és a világgazdasági környezet változásának következtében 2015-ben az 1,1%-os növekedés az azt megelőző 4 év legjobb eredménye volt. A javulást nem csak Hollande gazdaságpolitikai fordulata – a munkaerő árát csökkentő intézkedések és az adókedvezmények formájában a vállalati szférának kiutalt évi 40 milliárd euró, a rugalmasabb ideiglenes munkavállalói

⁴⁷ 2014. június 14-én Manuel Valls, Franciaország frissen kinevezett miniszterelnöke a francia Szocialista Párt (Parti Socialiste – PS) nagygyűlésén (*Conseil national*) azzal sokkolta a választási eredményektől amúgy is lesújtott párttársait, hogy a baloldal haláláról beszélt. „A baloldal meghalhat ... a végletekig kitoltuk a határainkat.” „A baloldal soha nem volt az V. Köztársaság történetében ilyen gyenge.” (Libération, 2014. június 14).

szerveződések bevezetése – okozta, hanem az olaj árának csökkenése és az euró tartós alulértékeltisége a dollárral szemben, amely növelte az exportbevételeket.

Hollande elnöksége alatt a versenyképesség javítása, a növekedés kérdése erősen dominálta a politikai napirendet. Elnöksége alatt két olyan intézkedéscsomagot tartunk számon, amely a francia gazdaságpolitika a hagyományostól eltérő fordulatát, az eurózónán belüli gazdasági mozgástérnövelés eszközeinek elfogadását mutatja. Az egyik a 2015 augusztusi gazdasági liberalizációs csomag (*loi Macron*), amely az állam által védett szektorok szabályozását liberalizálta, lehetővé tette, hogy a szakképzetlen vagy alacsony képzettségű fiatalok könnyebben indíthassanak saját vállalkozást. A másik a munkatörvénykönyv egyszerűsítését, a rugalmasabb elbocsátásokat és munkába lépést lehetővé tevő, a munkaügyi miniszterasszonyról elnevezett El Khomri törvény.⁴⁸ A törvényt a társadalmi elégedetlenség miatt a Valls kormány rendeleti úton fogadtatta el. A munkaerőpiac szabályozásának kérdése végletesen megosztotta a francia szocialista pártot, olyannyira, hogy a 2017-es elnökválasztásokon nem tudott egységes programmal és arculattal fellépni.

2016-ra Hollande „gazdasági szükségállapotot” hirdetett, a gazdaság életszínvonalra gyakorolt hatásával kötötte össze a radikalizációt mind a szélsőjobb térnyerése, mind a terrorizmus erősödése kapcsán. A gazdaságpolitika új irányának támogatására, a munkaerőpiac fokozatos liberalizálására 2 milliárd eurót különített el. 500.000 férőhellyel bővítette a szakképzést nyújtó helyeket és a 250 fő alatti vállalatok 2.000 € támogatást kapnak, hogy fiatalokat és munkanélkülieket alkalmazzanak több, mint 6 hónapig tartó szerződéssel, és végül állandósította a korábbi adókedvezményeket.

A munkaerőpiac rugalmasabbá tételét követő második nagy lépés már Macron elnöksége alatt, a 2017 augusztus 31-i törvénycsomaggal vált teljessé. A törvénycsomag fellazította a kollektív szerződéseket, így a vállalat gyorsabban tud a piaci környezetre reagálni a bérek vagy a munkaórak számának megváltoztatásában. Megtiltotta, hogy a munkaügyi bíróság megakadályozhassa az elbocsátást a vállalat gazdasági teljesítőképességére hivatkozva. A munkaadónak kedvező módon szabályozta az elbocsátás után járó kárpótlások rendszerét, minimumot határozott meg, de e felett a vállalat maga dönthet arról, hogy a szektor számára a törvényben ajánlott összeget kifizeti-e. Az 50 főt, vagy annál többet foglalkoztató vállalatok munkavállalói képviseleti intézmények sora helyett egyetlen képviseletet kell kiépíteni. A törvény egyik fontos pontja a rövid távú munkaszerződések rendszerének átalakítása. A hosszú távú munkaszerződésekhez egyelőre nem nyúlt a kormány.

A munkaerőpiac rugalmasabbá tétele mellett az átalakítások megkönnyítése keretében 2018. szeptember 24-én Macron óriási, 26 milliárd euró értékű adócsökkentést jelentett be. Az elmúlt 10 évben ez volt a legnagyobb egyszeri csökkentés, amely a munkavállalókat célozta meg. Philippe Édouard kormányfő Hollande és Sarkozy gazdaságpolitikai értékeihez visszatérve szakított a differenciálatlan jóléti szolgáltatásokkal, és a munkavállalókat jutalmazta.

⁴⁸ A törvény maximalizálta a végkielégítések összegét, könnyítette az elbocsátások feltételeit, a túlóra díjat tárgyalások függvényévé tette és különböző munkavédelmi, szabadságolási előírásokat tartalmazott. 2016. március 14-én a kormány felvázolta a javaslatot, és kivette azokat a részeket, amelyek tárgyalás függvényévé tették volna a szakszervezeti képviselet nélküli kisvállalkozások számára a törvényben előírt munkaórán felüli órabéreket. A lépés győzelmet jelentett a szakszervezeteknek, hiszen Franciaországban a munkaerő nagy részét a kisvállalkozások alkalmazzák.

A másik probléma a költségvetési kiadások legnagyobb tétele, a nyugdíjrendszer reformja volt. A nyugdíjkorhatár továbbra is alacsony. Macron itt is folytatta elődei – Sarkozy és Hollande – irányvonalát, a jelenleg működő 42 nyugdíjrendszert egységes, általános rendszerrel váltja föl. A reform 2025-től lép hatályba és négy éven keresztül alakítja át a rendszert.⁴⁹

Az 2019-es költségvetés világosan kirajzolja a Macron-féle gazdaságpolitika prioritásait. Az elnök elkötelezett a kínálati gazdaságpolitika és a kiadások csökkentése mellett. Az őt támogató diplomásokat jutalmazta. A gazdasági szereplők terheinek 20 milliárd euróval történő csökkentése mellett a háztartások adóterheit is 6 milliárd euróval csökkentette. Csökkent 2019 szeptemberétől a túlórára nehezedő adó és az ingatlanadó is. Folytatta a közszféra karcsúsítását, 2019-ben 4.500 közalkalmazotti állást szüntetett meg, 2020-ban további 10.000-et tervez.

A francia gazdaság a környezeti fenntarthatóságot prioritásként kezeli. Macron elkötelezettsége egyértelmű, a változtatásokat a francia munkaadók szervezetével, fokozatosan vezeti be. A francia társadalmi normák között a környezetvédelem egyre erősebb napirend formálódó szereppel bír. Míg a 2000-es évek közepéig a környezetvédelem ugyan szerepet kapott a politikai programokban, a 2000-es évek közepétől egyre erősebb mozgósító hatása van. A környezetvédelmi megmozdulások egyre gyakrabban radikálisabb lépéseket követelnek, miközben a kormányzati lépések – pl. a széndioxid kibocsátás csökkentése érdekében bevezetett szén és dízeladók társadalmi támogatottsága alacsony. A francia mezőgazdaság továbbra is nagyarányban használ vegyszereket a növénytermesztésben. A mezőgazdaság fenntarthatóvá alakítása Sarkozy óta napirenden van,

A francia gazdasági növekedés lassulóban van. A 2019-2020-as időszakra az OECD erőjelzése – összhangban a francia gazdasági minisztérium várakozásaival – 1,3%. A 2015 óta tartó strukturális reformok és monetáris politika segítette ugyan az exportbevételek és a beruházások növelését, de a termelékenység és a reálbérek növekedési üteme nem állt vissza a válság előtti szintre. A világ gazdasági környezet jelen pillanatban nem képes a francia növekedést a francia áruk felszívásával stabilizálni, lévén az állam legnagyobb kereskedelmi partnerei maguk is lassuló növekedésen esnek át. A 2018 év végi szociális támogató csomagnak köszönhetően a belső fogyasztás megerősödött ugyan, növelve a háztartások elkölthető jövedelmét, ez azonban elmarad a francia társadalom várakozásaitól.

A növekedés fenntarthatóvá tételéhez a strukturális reformok végig vitele elengedhetetlen. A magas állami kiadások magas adóbevételeket kívánnak, amely társadalmi elfogadottsága egyre kisebb. Ennek oka a francia állam által nyújtott szolgáltatások egyenetlen színvonala. A francia szociális rendszer továbbra is a jövedelembiztonsággal rendelkezőket támogatja és nem segíti a pályakezdeket, kisvállalkozásokat és a munkaerőpiacról kiesettek munkaerőpiaci integrációját. A pályakezdeket és a nyugdíjazás előtt állókat esetében az OECD átlagot meghaladó a munkanélküliség, a munkaerőpiacra való belépés még mindig erősen a családi háttértől függ.

Macron elnök 2019 januárjában nemzeti konzultációba kezdett. Ennek eredményét 2019 április 25-én ismertette. A konzultáció alapján a franciák az adórendszer átalakítását tartják a legégetőbb problémának. Európa legmagasabb személyi jövedelem adóját szedi be az állam, míg az állami

⁴⁹ A hivatalos nyugdíjkorhatár 62 év lesz, a köz- és a versenyszféra nyugdíjasai ugyanazon szabályozás alá fognak esni. Az éves nyugdíjat az állam 120.000 euróban fogja maximálni. Az átalakítással Macron Jean-Paul Delevoye-t bízta meg.

szolgáltatások, a szociális vívmányok nem segítik a munkaerőpiaci integrációt. Az adórendszer egyenletlenségeinek, sokszínűségének egyenletesebbé, átláthatóbbá és kiszámíthatóbbá tétele Macron egyik központi problémája. A személyszállítás, az oktatási rendszer és az egészségügyi ellátás továbbra is magas infrastrukturális beruházásokat kíván.

A munkaerőpiac az Hollande óta két lépésben történt átalakulása még mindig nem biztosítja a szakképzés és a piac harmonikusabb kapcsolatát, a rövid-távú munkaszerződések nem biztosítják a munkavállalónak azokat a szociális vívmányokat, amelyek fenntartásáért adót fizet. Inkluzívabb munkaerőpiacra van szükség. A munkaerőpiac még mindig túlszabályozott, a szabályozás nem áttekinthető és akadályozza a termelékeny és rugalmas piaci termelést. Macron hosszú távú növekedésösztönző intézkedései között kiemelt helyen szerepel az innováció erősítése. A start-up vállalatok támogatása, Nagy-Britanniából, az Egyesült Államokból való átcsábításának az egyik legfőbb akadálya az adminisztráció. Az ipar és a tudományos kutatások kapcsolatrendszerében, a versenyszféra egyre több kutatási projektet finanszíroz, de a visszacsatolás továbbra is gyenge. Az állam jelentősen növelte ugyan az alapkutatásokra fordított összegeket, de a Nemzeti Kutatási Alap finanszírozását növelni kell.

Konklúzió

A válság utáni időszak egyértelművé tette a francia elnökök számára, hogy a gazdasági stabilizáció és növekedés az európai orientáció erősítésével, a francia modell átalakításával érhető el. Sarkozy liberalizációs törekvéseit a válságkezelés ugyan leállította, de az első, óvatos lépéseket a nyugdíjrendszer átalakításában és a munkaerőpiac rugalmasabbá tételében ő tette meg. Hollande a francia modell hagyományos növekedésösztönzésének programjával nyerte meg a választásokat, de 2014 után jelentős gazdaságpolitikai fordulatot hajtott végre. A baloldali programja helyett erőteljes piacbarát, liberalizációs irányba fordult. Jelenleg Macron elnök az északi, erős szociális vívmányokkal rendelkező, ugyanakkor a piaci versenyképességen nyugvó modell felé való elmozdulást képviseli.

Macron gazdaságpolitikai sikere – mint minden változás mellett elkötelezett elnöké – a társadalmi támogatottságon múlik. A tét nála nagyobb, mint bármely elődjénél volt. Az életminőséggel kapcsolatok várakozások és a gazdasági liberalizáció kérdése kiegészült az átalakuló társadalmi várakozásokkal. A középpártokból és a szélsőségekből egyaránt kiábránduló francia középosztály megmozdulása nem csak az ún. „sárgamellényesek” utcai mozgalmában, de az átlagpolgár egyre növekvő rendszerellenes, a korábbi időszakok járt útjaitól egyre inkább elforduló magatartásában ölt testet. A társadalmi türelem a gazdasági szerkezeti átalakítások eredményeinek kiváráshoz elfogyott. Egyszerre kell a növekedés hosszútávú, fenntartható forrásait kiépítenie, a költségvetési kiadásokat lefaragni és az állampolgárok életszínvonallal, életvitellel kapcsolatok elvárásait teljesítenie.

Az Emmanuel Macron előtt álló gazdasági kihívások külpolitikai tétje is óriási. A francia gazdaság szerkezeti átalakítása és a költségvetési fegyelem elfogadása lehetővé teszi, hogy az eurózóna nyújtotta előnyöket a nemzetgazdaság versenyképességének erősítésére használja. Az eurózóna önálló költségvetésének felállítása megteremtheti azokat a közösségi válságkezelő mechanizmusokat, amelyeket a termékláncaik, befektetések által erősen összefonódott gazdaságok önállóan kisebb hatékonysággal tudnának működtetni. A francia gazdaság illeszkedése az eurózónába a német

ellensúlyozást is hatékonyabbá teheti úgy, hogy a gazdasági növekedés forrásait európai szinten teremti meg. Az eurózóna növekedése a francia szerkezeti átalakításokat is megkönnyíthetné, miközben a jóléti állam modelljének hatékonyabbá tétele nem okoz életszínvonal csökkenést a lakosság egészének, vagy egyes csoportjainak életében. A társadalom egyszerre elfogadó és ellenséges a reformokkal. Elfogadja a reformok szükségességét, de nem fogadja el azok költségeit.

Az V. köztársaság gazdaságpolitikája a de Gaulle által meghatározott vágányon halad. Az V. köztársaság a modernizáció vívmányainak megszilárdításával nem az autarkiát, a francia gazdasági szuverenitást az európai államokkal szembeni megerősítését tűzte ki céljául. A de Gaulle-i cél a francia gazdaság világgazdasági alakító súlyának visszanyerése volt. Ez már az V. köztársaság alatt sem ment az európai integráció ellenében, a tagállami gazdasági kapacitások együttesen kellettek az Egyesült Államok szupremáciájának ellensúlyozására. A de Gaulle alatt kiteljesedett gazdasági modernizáció a válságos 1970-es évek alatt kitermelte azokat a válságkezelési mechanizmusokat, amelyek az 1990-es évekig meghatározták a gazdaságot. Az EMU, majd az eurózóna tagság nem csak az intraregionális kereskedelmet, de a termékláncokon, a szolgáltatások összefonódásán keresztül létrehozta a valódi belső piacot, amely nem csak a közös valuta létrehozását, de a közös gazdasági kormányzást is megköveteli. Franciaország jóléte és gazdagodása azon múlik, hogy mennyire tudja a formálódó gazdasági kormányzás intézményeibe és mechanizmusába saját érdekérvényesítő képességét beépíteni. Macron elnök lendülete nem fogja az európai gazdaságirányítás arculatát meghatározni, de motorja lehet a konszenzusos építkezés felgyorsításának.

Felhasznált irodalom

Berstein, Serge: La France de l'expansion. Tome 1 : La république gaullienne, 1958-1969, Paris, Le Seuil, 1989

Bozo, Frédéric La politique étrangère de la France depuis 1945 Paris: Flammarion, 2012.

Bosserelle, Éric « Les Trente Glorieuses : une anomalie historique ? Guerres, changement institutionnel et croissance économique », Les Cahiers du CERAS/OMI, n° 53, juin 2006.

Fejérdy, Gergely „L'Europe francophone et la Hongrie au début de la Guerre Froide: Les relations diplomatiques et culturelles entre les pays francophones de l'Europe occidentale et la Hongrie de 1944 a 1956. Paris: Honoré Champion, 2014. 605 p.

Garadnai, Zoltán; Fejérdy, Gergely: Franciaország Európa-politikája, a francia-német együttműködés történeti gyökerei (1945-1963) Külügyi Szemle 3. : 1-2. pp. 208-231. (2004)

Gazdag Ferenc: Franciaország története 1945-1995. Budapest: Zrínyi könyvkiadó. 1996.

Pierre-Noël Giraud - Thierry Weil: L'industrie française décroche-t-elle? Paris: La documentation Française 2013.

Gosser, Alfred: Affaires extérieures – La politique de la France 1944-1989. Paris: Champs-Flammarion. 1989.

Lynch, Frances M. B. „Resolving the Paradox of the Monnet Plan: National and International Planning in French Reconstruction” *The Economic History Review* Vol. 37, No. 2 (1984), pp. 229-243

OECD Étude économique de la France 2019, in: <http://www.oecd.org/fr/economie/etudes/France-2019-OCDE-etude-economique-synthese.pdf>

République Française (2018), *Projet de loi de finances pour 2019*.

Rioux, Jean-Pierre: *La France de la IVe République 2. L'expansion et l'impuissance 1952-1958. Nouvelle Histoire de la France contemporaine – 16*. Paris: Éditions du Seuil. 1983.

Somai, Miklós: „Állami befolyás a francia gazdaságban: válságtól válságig”. *Külgazdaság*. 61.3-4. (2017) 51-73.o.

Szűcs Anita: *A régi-új francia álom: Sarkozy versenytutása Európáért*. 2012. Grotius.

Szűcs Anita: *Gazdaság és külpolitika – a francia Európa-politika érdekérvényesítő képességének gazdasági gyökerei*. Budapest: Dialóg Campus. 2019

Türke András: *Az elszalasztott lehetőségek diplomáciája? A francia külpolitika strukturális és tartalmi változásai a 2007–2010-es időszakban és tevékenysége az európai szintén*. *Külügyi Szemle* 2011/02. pp 14-37.

Cabannes Michel – Sénégas, Marc-Alexandre *La politique française de désinflation compétitive : les faits et gestes en perspective*. In: *L'économie française dans la compétition internationale au XXe siècle* (eds. Maurice Lévy-Leboyer) Paris: Institut de la gestion publique et du développement économique, Comité pour l'histoire économique et financière de la France Serie : Histoire économique et financière - XIXe-XXe Place of publication. p. 359-390